

prva knjiga Družbeno komuniciranje, ki je bila pravočasno prevedena leta 1975 najprej v srbohrvaščino, kasneje pa tudi v makedonščino, odločilno vplivala na razvoj komunikologije v Jugoslaviji.

Mario Plenković

A. FERLIGOJ, T. RENER, M. ULE

Ženska, zasebno, politično

(zapis k raziskavi in knjigi)

Denimo, da je izpričana zagonetnost našmeška, ki je tudi računalniško oblikovana naslovnica knjižice ne more ugonobiti, metafora za položaj ženske: tako smo si vzeli svobodo, da zagonetnost pojasnimo, kakor nam drago.

Zagonetnost položaja ženske se, na primer, kaže v dvoumnosti in nelagodnosti zunanjega (družbenega, političnega, moškega) odnosa do nje, ki izhaja iz njene *zasebne* (*osebne, intimne*) uporabnosti, *javne* (poklicne, delovne) koristnosti in *politične* udeležnosti in nadležnosti. Okolje zunaj žensk je tisto, ki v svojo mentaliteto težje sprejme trifunkcionalo (bolj ali manj uspešno in kompetentno) komplementarno bivanje žensk, kot pa ga le-te same težko živijo, če so se seveda zanj odločile. Mnogo bolj razumljiva in razločljiva (in danes bi morali reči »okolju prijazna«!) je ženska kot enodimenzionalni človek. K zagonetnosti sodobnega položaja žensk je pripomogla tudi demokracija, ko se je ta izrekla za enakopravnost in svobodo, enake možnosti – in potihem nemara ni računala, da bodo ženske to vzele dobesedno. Ko je bila tako dosežena »stopnja demokratičnosti družbe, ki se meri s stopnjo enakopravnosti žensk«, sta si politična misel in teorija pripisali velik civilizacijski dosežek – in velik korak za človeštvo je v resnici pomenil prvi in majhen korak k dejansko – se pravi človeško in državljansko – svobodnemu položaju žensk. Ravno »krivičnost« delitve na formalno in neformalno demokracijo pa je omogočila

ženskam legitimno, legalno in civilno spodobno javno terjanje formalnih pravic in predvsem vstopanje v državljansko sfero.

Zagonetnost položaja žensk je, na primer, tudi v paradoksu, ki izhaja iz samoumevnosti: samoumevno je dejstvo, da ženske so in da so vse tisto, kar ih določa kot drugi spol (žene, matere, ljubice, sestre, hčere itd.); sprejeto je dejstvo, da tvorijo polovico in ponekod večji del človeštva; paradoks je, da morajo dokazovati, da so državljanke in da so zato tudi v politiki njen subjekt; da je način, kako to hočejo, odvisen predvsem in v prvi vrsti od njihove volje in ne od zunanje presoje – recimo o primernosti, sposobnosti, itd. Pravzaprav je od njih kot samozavestnih državljanov (ki med drugim – lahko – tudi rojevajo) celo bolj odvisno če bodo, kdaj bodo in kako bodo vstopile v javno in politično soodločanje, saj ta odločitev praviloma ni pogojena z emocionalnimi in (manj) z moralnimi razlogi, kot so pogojene njihove odločitve glede urejanja svojega zasebnega življenja.

O teh stvareh (in še marsičem drugem) s številkami in besedami – torej na drugačen, raziskovalno preverjen in interpretativno »discipliniran način« – govori drobna knjižica z naslovom »*Ženska, zasebno, politično*« ali »*ne vem, sem neodločena*«. Da je na naslovnici samo prvi del naslova, je pripisati oblikovalni, tehnično-izvedbeni ideji, ne pa rangiranju pomena. Napisale so jo tri slovenski družboslovni in nemara tudi širši javnosti znane avtorice, ki jim gre zaupati glede kompetentnosti v zadevah, ki se jih lotevajo – Anuška Ferligoj, Tanja Rener in Mirjana Ule, izdalo pa jo je Znanstveno in publicistično središče v Ljubljani kot tretje delo v letu 1990 v svoji zbirki *Zvezki*. Knjižnica je torej izšla v manj kot letu dni po zadnji opravljeni raziskavi in anketi (iz konca leta 1989 in začetka 1990). To je nadvse pohvalno založniško dejanje, ki omogoča rokovanje z izjemno koristnim orodjem vsem, ki še morajo in hočejo dokazovati, da politično marginalne (številčno velike, celo večinske) skupine nimajo veliko ne od teorije o enakih možnostih, ne od zakonske, formalne enakopravnosti. Skratka, so stvari, za katere se sicer na pamet in po občutku ve, a je silno dobro, da so tudi dokumentirane in dokazane – in to na krajši in na daljši rok: to pa so ravno storile naše avtorice, saj so upoštevale, poleg svojih zadnjih, tudi izsledke razi-

skav »Slovensko javno mnenje« praktično iz celega zadnjega desetletja – z interpretativnimi referencami pa se obnašajo še bolj »zgodovinsko«.

V knjižnici je zato veliko več podatkov, informacij, namigov, spodbud za razmišljanje, kot pa je lahko dokončnih odgovorov in pojasnil, čeprav bi strogi, empiričnim pozitivnim podatkom in dejstvom zavezani analitik že knjižici sami lahko nemara očital maksimalistični zastavek v interpretaciji, oziroma bi ugotovil, da presega gradivo. Pričujoče branje pa prav to »smelost interpretacije« pozdravlja in zato seveda naseda neubranljivosti želje po »delanju sklepov« (morda tudi prenatrjenih in prevelikih); manj pa se drži pravil in dolžnosti ocenjevanja.

Všeč mi je ednina v naslovu »ženska, zasebno, politično«. Razlagati si jo je namreč mogoče kot izstop iz stereotipa, ki žensko vedno na nekoga ali na nekaj veže (na družino, na kolektivitetu, na feminizem) in kot afirmacijo »problema subjektivne kompetence žensk« (str. 30). Nujno je, da prvo zaresno ukvarjanje s sferami zasebnega, javnega in političnega jemlje za podlago in izhodišče analize vstopa ali izstopa (in vrnitve nazaj) v katero teh sfer prav osebno samozavest in subjektivno opredeljenost ženske, ne pa katerega od vselej zunanjih in vedno samo morebitnih motivacijskih dejavnikov ženskega političnega nastopa. Prav takšno izhodišče še dodatno utemeljuje poudarek na analizi odgovorov »ne vem, sem neodločena«, kar potrjujejo tudi ugotovitve avtorice: medtem ko se namreč »v svetu« razkorak med odgovori »ne vem« pri ženskah in moških sčasoma zmanjšuje, se pri nas s časom in ves čas splošne krize povečuje (33). Kar je mogoče povedati tudi tako: kriza ženske prisili, da še več delajo, da postajajo pomemben element tudi sive ekonomije, da so torej še bolj »enakopravne« v javni sferi (poklica in dela), da pa gre to na račun izdelanosti njihovih stališč do družbenopolitičnih vprašanj, oziroma da se jim res ne more več ljubiti ukvarjati se s politiko. Kakšna očitna ironija je potemtakem v trditvi, da so ženske subjektivno kompetentne glede odločanja o svoji udeleženi v politiki! Takšna subjektivnost se nazadnje zreducira na samoizbrano) neprisotnost žensk v javnem in političnem življenju, kar je pogoj za to, da se v njem nič ne spremeni – ne v demokraciji in ne v zasebnosti. Mož-

no pa je tudi sklepati, da ženske ne dajejo odgovorov o stvareh, za katere menijo, da zanje niso dovolj kompetentne (izobražene, informirane, skratka podkovane); to pač ni prva značilnost »ne vem« odgovorov pri drugem spolu – in tudi pri ženskah ne, če vprašanja zadevajo stvari, ki so po lastni presoji bližje njihovim interesom (sociala, naprimer). Sicer pa je tudi res, da je ženska tradicionalno, zgodovinsko »oproščena« dolžnosti, da se zanima za politiko da je nevmešavanje vanjo nekakšen pričakovani atribut prave, naravne ženskosti in jamstvo za urejenost družinskega življenja; torej nekakšno njeno (v ednini) naravno zavezništvo – čeprav je politika (v bistvu in ženskam v množini) naravni sovražnik... Tudi nova slovenska ustava in sploh renesansa konservativizmov pri nas podaljšujejo in spet spodbujajo to trdoživo tradicijo in ideologijo.

Ženske kot delovna sila so vstopile v javno sfero dokaj prej, preden so formalno vstopile v njen politični prostor; v naši krizni sodobnosti so celo močno presegle javno udeležnost v obliki nase še več dela zaradi preživetja in da so prav toliko kot moški odgovorile na izziv podjetništva in pridobitništva. Njihov položaj zasebno in v družini se ni bistveno spremenil (so enako ali še bolj obremenjene); javno delovno – so postale še bolj enakopravne, politično pa še bolj nezainteresirane, apatične in tudi nezaupljive. To seveda pomeni, da se bo njihova eventualna političnost artikularala kot nova *alternativna političnost*. Kar zadeva delo, je v predgovoru knjižica, ki govori o »vlogi in pomenu delitve po spolu«, potemtakem v bistvu opozorilo na anahronizem takšnega vprašanja v času, ki se proglašja za postmoderna, tržnega itn., kjer je lahko umestno vprašanje samo učinkovita razdeljenost vlog in s tem tudi njihov pomen. Toda vprašanje je žal umestno – glede na dokaze raziskav o »predmodernosti« pri nas prevladujočega modela zaposlovanja n glede na bojazen pred feminizacijo poklicev (ki skozi feminizacijo postanejo neugledni, izgubijo centralni pomen v družbi!)

Kar pa zadeva novo alternativno političnost: razumem jo kot končni izstop iz amorfne kolektivitete realsocialistične enakopravnosti in kot imanentni in samoumevni element civilne družbe. Civilna družba, ki je nastala na Slovenskem, je bila prostor alternativne političnosti (tudi s poudarjanjem

Kmetov vsakdan

individualnosti, subjekta), oziroma: alternativne oblike političnosti so izgubile kontekst po letošnjih volitvah in po zavrtnju in zatonu političnih gibanj, ko civilna družba seveda ni prišla na oblast. Zato se bodo morale vzpostaviti nove oblike alternativne političnosti, katerih učinkovitost se bo preizkušala v možnostih poslanskih intervencij, merila pa s strankarsko pripadnostjo in številom volivnih glasov. Ženska »subjektivnost v politiki«, delate pa bodo z njimi (ženskami kot večinskim molivnim telesom) kot z objektom (manipulacije) politike. Kar ženske dosežejo v javnem življenju, se torej v političnem življenju pervertira: iz občestva (občanstva) postanejo občinstvo; objekt, ki (naj) si misli, da igra vlogo subjekta, bi rekli lacanovci.

Ker se vstop žensk v javno (kot predverje političnega) dogaja skozi zasebno, je že s tem naznačen tudi drugačen način in slog tega vstopa in seveda tudi posledice v javnem nasploh: ker ženske iz zasebne sfere prinašajo (vsaj) izkušnjo večje obremenjenosti in odgovornosti in iz javne sfere (vsaj) izkušnjo o večjem vložku, ki ga morajo plačati (ne zaradi manjše sposobnosti, znanja ali delavnosti!) za isto ali enako priznanje (ne učinek ali pomen!), se v politično spustijo samoopozorjene: ne samo, kaj morajo, ampak tudi kako morajo, da ne bo zaradi načina in sloga tisti vsebinski kaj prezrt ali celo s (po)smehom velikodušno dopuščjen – kot nekakšna poživitev in znamenje širnosti pogledov in demokratičnosti. Navsezadnje pa sta slog in način vstopa in delovanja v političnem tudi del (in krivda) bolj ali manj neuspešne zgodovine marsikaterih ženske bitke. A tega se obravnavana razsikava in knjižica nista mogli niti lotiti; je pa stvar vsake resne sociologije ali zgodovine mentalitet, ne samo tiste, ki jo bodo pisale ženske.

Knjižica, ki jo tu priporočam v premissljevanje in v spodbudo za nadaljnje delo, je po vložnem znanju, ki je kompetitivno, po načinu obravnave, ki je racionalen, po ocenah, ki so kompetentne, in po stroških, ki jih je terjala – na drugi strani pa tudi po aktualnosti, pomenu in bojim se, da tudi po priznanju, ki ga bo deležna – prav lahko tudi metafora za sam predmet obravnave, mar ne?

Neda Pagon

Ker je podnaslov, kot ponavadi, tudi pri tej knjigi tisto, kar šele pove, o čem dejansko teče beseda – namreč o *položaju in prihodnosti družinskih kmetij na Slovenskem* – se utegne zgoditi, da bo naslov koga zavedel oziroma navedel na misel, da ima pred seboj nekakšno najnovejšo različico *kmetijskih slik* ali kakšne bolj ali manj posodobljene zgodbe ali povesti iz kmečkenga življenja; nemara si bo dejal, če za avtorico ve, da je šla po poti nekaterih znanih slovenskih družboslovcev, ki menijo, da znajo enako (dobro?) ubesediti na način lepe književnosti tisto, kar jim je v predalih ali v glavi ostalo od poklicnega raziskovalnega dela ali od samotnega strokovnega premišljevanja. Ob tem se seveda zastavlja vprašanje, kje se v družbenih vedah zariše meja med esejističnim pisanjem z narativnim izhodiščem in med teoretsko analitičnim besedilom, ki sicer obvezni aparat svoje vede uporablja slogovno književno, literarno (kot lepo), torej z več duha, kot ga je v strokovnem izrazju samem – kar pomeni seveda manj ortodoksko tehnično in s tem manj *duhamorno*, se pravi tudi bolj berljivo.

A to je le namig za kdaj drugič, zakaj ob tej knjigi se to zanimivo vprašanje ne zastavlja, saj po predmetu obravnave in načinu njegove predstavitve, analize in interpretacije sodi v »trdo jedro« strokovno znanstvene literature. Knjiga je namreč nastala na podlagi raziskovalnega dela na Biotehnični fakulteti (z anketo, analizami, itd.) in na podlagi predhodnih raziskovalnih poročil; jemljemo jo torej lahko kot kvalificirano in verodostojno empirično in analitično predstavitev (tudi z zgodovinsko rdečo nitjo in z zarisom možnih razvojnih trendov), ki celo nudi veliko več informacij in predvsem podatkov, kot jih je mogla v enem dahu interpretirati; šele od tega dela naprej se je na primer mogoče vprašati o tem, kaj je resnični kmetov vsakdan (v smislu sociologije vsakdanjega življenja in z njenimi teoretskimi postopki), kaj pomeni »feminizacija kmetijstva«, kaj je resnično kmetov politični angažma in njegova lojalnost...).

Dvanajst poglavij knjige, ki segajo od